

תוכן העניינים

ט	הקדמה למהדורה העברית
1	הקדמה
9	1. על המוסר
9	מה המוסר אינו
16	מהו המוסר : השקפה אחת
24	2. שוויון והשלכותיו
24	הבסיס לשוויון
34	שוויון ושונות גנטית
36	הבדלים בין הגזעים, שוויון בין הגזעים
40	הבדלים בין המגדרים, שוויון בין המגדרים
46	משוויון הזדמנויות להתחשבות שווה
52	העדפה מתקנת
60	הערת סיכום : שוויון ומוגבלות
64	3. שוויון לבעלי חיים ?
64	גזענות וסוגנות
71	סוגנות הלכה למעשה
71	בעלי חיים כמזון
74	ניסויים בבעלי חיים
77	צורות אחרות של סוגנות
77	כמה התנגדויות
78	כיצד אנו יודעים שבעלי חיים יכולים לחוש כאב ?
	בעלי חיים אוכלים זה את זה, אם כך מדוע לא
79	נאכל אותם ?

80	הבדלים בין בני אנוש לבעלי חיים
86	מוסר ויחסי גומלין
91	4. מה רע בהמתה?
91	חיי אנוש
96	ערך החיים של בני המין הביולוגי הומו סאפיינס
98	ערך החיים של אדם
103	האם לאדם יש זכות לחיים?
106	בני אדם ומתן כבוד לאוטונומיה
108	חיים מודעים
109	האם עלינו לייחס ערך לחיים מודעים
112	השוואת ערכם של חיים מסוגים שונים
117	5. נטילת חיים : בעלי חיים
117	האם בעל חיים שאינו בן אנוש יכול להיות אדם?
124	המתת בני אדם שאינם בני אנוש
127	המתה של בעלי חיים אחרים
138	מסקנות
142	6. נטילת חיים : העובר והשליל
142	הבעיה
145	העמדה השמרנית
146	הלידה
146	היכולת לשרוד מחוץ לרחם (חיות)
148	תנועות השליל
149	מודעות
150	כמה טיעונים ליברליים
150	תוצאותיהם של החוקים המגבילים
151	אין זה עסקו של החוק?
153	טיעון פמיניסטי
156	ערכם של חיי השליל
159	השליל כחיים פוטנציאליים

162	מעמדו של העובר במעבדה
170	השימוש בשליל
175	הפלה והמתת עוללים
181	7. נטילת חיים : בני אנוש
182	סוגים של המתת חסד
182	המתת חסד מרצון
184	המתת חסד בלתי רצויה (involuntary)
185	המתת חסד שלא מרצון (non-voluntary)
187	הצדקה להמתת עוללים ולהמתת חסד שלא מרצון
187	החלטות של חיים ומוות ביחס לתינוקות מוגבלים
196	עוד החלטות שלא מרצון על חיים ועל מוות
198	הצדקה להמתת חסד מרצון
206	חוסר הצדקה להמתת חסד בלתי רצויה
207	המתת חסד פעילה וסבילה
219	המדרון החלקלק: מהמתת חסד לרצח עם?
224	8. עשירים ועניים
224	כמה עובדות על עוני
226	כמה עובדות על עושר
228	מקבילה מוסרית לרצח?
235	החובה להגיש סיוע
235	הטיעון לקיומה של חובה להגיש סיוע
238	התנגדויות לטיעון
253	9. אזרחים וזרים
253	המקלט
255	העולם הממשי
258	הגישה של "לפנים משורת הדין"
261	הכשל בגישה הרווחת בימינו
268	מקומות מקלט ומחסה

270	10. הסביבה
271	המסורת המערבית
275	הדורות הבאים
280	האם ישנם ערכים שאינם נוגעים ליצורים חישוניים?
282	יראת כבוד בפני החיים
286	אקולוגיה עמוקה
291	פיתוח תורת מוסר סביבתית
296	11. מטרות ואמצעים
299	מצפון אישי וחוק
303	חוק וסדר
305	דמוקרטיה
309	מרי – אזרחי או אחר
314	אלימות
322	12. מדוע לפעול בצורה מוסרית?
323	הבהרת השאלה
326	תבונה ומוסר
331	מוסר ואינטרסים אישיים
340	האם יש לחיים משמעות?
345	נספח: איך השתיקו אותי בגרמניה
368	הערות, מראי מקום והצעות לקריאה נוספת
399	מונחון
405	מפתח עניינים
413	מפתח שמות

הקדמה למהדורה העברית

ברור, הגיוני, מוסרי, פוליטי

מחאה יעילה קידמה את פניו של פיטר סינגר בסתיו 1999, עם תחילת עבודתו כמופקד הקתדרה לביו-אתיקה באוניברסיטת פרינסטון. מפגינים כבלו עצמם בשלשלאות לבניין המנהלה של הקמפוס הפסטורלי והניפו כרזות הקושרות את סינגר לתנועה הנאצית. העיתונים הדביקו את קצב המוחים (ואולי בעצם הכתיבו אותו?) כשיצאו בכותרות גופריתיות דוגמת "הפיתרון הסופי של סינגר"¹. בעקבות גילויי המחאה הודיע סטיב פורבס, בוגר פרינסטון והמו"ל של מגזין פורבס, כי בכוונתו להפסיק את תרומותיו למוסד כל עוד סינגר נמנה עם חברי הסגל. האוניברסיטה מצדה התייצבה מאחורי החלטתה להעסיקו – נציגיה הבהירו שהם אינם מגבשים עמדות על פי תרומות או איומים להפסיקן – ובמקביל ציידה את סינגר בגלאי שנועד לאתר מעטפות נפץ.²

לא הייתה זו הפעם הראשונה שסינגר משך אש בהיקפים השמורים בדרך כלל לדמויות ציבוריות, ולאן דווקא למלומדים דקי גוף ועבי משקפיים. כעשור קודם לכן הוא ספג עיתונות עוינת בארצות דוברות גרמנית כמו גם שריקות בוז וקריאות "סינגר ראוס"

* הרבה תודות מגיעות לאלי זילברפניג, לאסא כשר, לחי צבר ולדן שראל. הצעותיהם הערניות הועילו מאוד. אם נותרו כאן שגיאות, כולן שלי ובאחריותי.

במהלך הרצאות שנשא (או ניסה לשאת) שם. באחד מרגעי השיא של ההתקוממות קרעו את משקפיו מעל פניו וניתצו אותם (מחווה שהפכה קלסיקה בקרבות אינטלקטואליים – אולי מפני שמשקפיים מייצגים יפה הן את האינטלקטואל, הן את קוצר ראותו לכאורה, הן את הדחף להטיל בו מום וכך להגביל ולשבש את פעילותו). שרשרת אירועים זו זכתה לכינוי "פרשת סינגר" והיא מתוארת בפרוטרוט בנספח לספר שבידיכם.

לצד כאלה היקפים של תשומת לב שלילית מעורר סינגר לפחות אותה מידה של היענות חיובית. הידוע והנפוץ בספריו, שחרור בעלי החיים,³ נמכר עד כה במספר עותקים דמיוני יחסית לספרי פילוסופיה – חצי מיליון, חלקם לקהל בהופעות של פול מקרטני; יתר על כן, פרסומו נחשב לאירוע מכונן היות שרבים מייחסים לו את הולדתה של התנועה לשחרור בעלי החיים בלבושה המודרני.⁴ גם מוסר הלכה למעשה נמכר הרבה יותר טוב מרוב ספרי הפילוסופיה – קרוב למאתיים אלף עותקים עד כה⁵ – ומוסדות להשכלה תכופות מלמדים בעזרתו את הסוגיות הנידונות בו. נוסף על הצלחה מסחרית נהנה סינגר מגישה לבימות ציבוריות, החל באולמי הרצאות, עבור דרך העיתונות הכללית וכלה באולפני רדיו וטלוויזיה, והוא מקבל הזמנות תדירות לשאת דברים.

מה הופך את סינגר לאחד הפילוסופים המשפיעים בזמננו? התשובה קשורה כמובן לתוכן כתביו, בעיקר לדעותיו הבלתי רגילות על השאלה אילו חיים ראויים להגנה. אחרי הכול הוא סובר כי שעה שלפחות חלק מבעלי החיים ראויים לה, אנשים העתידים להתענות בייסורים חשוכי מרפא אינם ראויים לכך, יהיו אלה תינוקות בני יומם או בוגרים נוטים למות. אולם גם צורת כתיבתו מרחיבה את מעגלי קהליו. כדאי להתעכב עליה כבר בפתחה, מנימוק שיתברר מיד.

פיטר סינגר יוצא מגדרו כדי לנקות את ניסוחיו מז'רגון מקצועי ולנקוט סגנון שווה לכל נפש. הוא מחליף מילים קשות בקלות, מקפיד על הנמקה ועל עקיבות, מקמץ בפרטים טכניים ובראשי תיבות, מעתיר דוגמאות (נראה שאי-אפשר לחלוף על פני עמוד בלי

להיתקל בדוגמה), מכין סיכומי ביניים, מבהיר מונחים – ושב ומבהיר אותם אם יש להערכתו סיכוי שקוראיו שכחו את משמעותם במהלך הדרך. כתיבתו הסבלנית, הנושמת, מאפשרת לכל אחת ואחד לגבש דעה מושכלת על הסוגיות הממלאות את דפי פרסומיו, והדבר בא לידי ביטוי בתפוצה מרשימה וביעילות פוליטית. סינגר מצליח אם כן לחולל שינויים בתודעה ובהתנהגות בין השאר הודות לשפתו הצלולה והגנישה. בזכותה ניתן להבין את דעותיו, להתמצא בהן, להזדהות עמן או לבקרן, לשכללן ולשפרן או להציע להן חלופות – כמו גם לפעול בהתאם לעמדה שהתגבשה בעקבות אותו תהליך של שקלא וטריא.

למען הסר ספק, מדובר במדיניות שסינגר מאמץ בכוונה תחילה, והחל מראשית הקריירה שלו. הנה, כבר בהקדמה לספרו הראשון, דמוקרטיה ומרי⁶ – תמציתו מופיעה כאן בפרק 11 – הוא מצהיר על כוונותיו הסגנוניות.

נושא הספר אינו נוגע רק לאנשים שלומדים ומלמדים פילוסופיה פוליטית באוניברסיטאות, אלא לכל אזרח, בפרט לאזרחיה של מדינה דמוקרטית המוצאים עצמם נוכח חוקים שהם מתנגדים להם. לכן השתדלתי לכתוב כך שגם אנשים שמעולם לא למדו פילוסופיה יבינו אותי בקלות.⁷

ואמנם, שפה עמומה ורוויית ז'רגון חוסמת בפני רבים מהקוראים את הדרך לדיון ולידע, כביכול מסלקת אותם מתחום הרעיונות שהיא מבטאת. מילים נפוחות – בפרט אם הן שזורות במשפטים מפותלים וחסרי נשימה – בדרך כלל מחלחלות רק לקהל מצומצם, לרוב כזה שנהנה ממשאבי הזמן והכסף הנחוצים לרכישת השכלה גבוהה. כזו שפה סנובית מחבלת בסיכוי לחולל תמורות משמעותיות בעולם, קל וחומר בעולמם של מעוטי היכולת. למעשה, לעתים מתעורר חשד שמילים מפחידות ותחביר טרוריסטי ממלאים כיום את התפקיד שהלטינית מילאה בעבר: הם נועדו להרתיע ולהרחיק אחרים מהידע וכך לשמר אותו ואת העוצמה הכרוכה בו בידי קבוצה נבחרת. עניין אחר וחמור לא פחות, טקסט

סתום מעכב או אף מסיג לאחור את הדיון בְּסוגיות שעומדות על הפרק, הואיל והוא הודף הערכה ביקורתית – אם קשה להבינו ממילא קשה לבקרו – וכך בולם שכלול ושיפור של רעיונות ושל עמדות. דברים אלה חלים ביתר שאת על טקסטים שאינם צוברים כוח שכנוע בזכות הנמקות וטיעונים סדורים אלא בעיקר דרך הכרזות דרמטיות (ואפילו מלודרמטיות).

הכרעות לגבי סגנון הכתיבה נושאות אפוא מסרים מוסריים וחשיבות פוליטית. הלשון המסובכת והמעורפלת מסתגרת בתוך עצמה, מסלקת ומדירה חלק ניכר מהאוכלוסייה ומעכבת הערכה ביקורתית של רעיונות כמו גם מימוש שלהם. לשון פשוטה ומדויקת מעניקה לאנשים יחס שווה, מכלילה ציבור גדול ומעודדת הן שיפור של רעיונות הן הגשמה שלהם.

מכיוון שכתובתו של סינגר נגישה מאוד, יש טעם רב לפתוח עמו סדרת ספרים שנועדה להציג את הזרם הפילוסופי שהוא שייך אליו – הזרם האנליטי – ולחגוג מאה שנים להולדתו. יתר על כן, כתיבה המצייתת לאמות מידה גבוהות של הגיוניות מהווה יסוד מוסד במסורת האנליטית. המחויבות להביע רעיונות ולנמקם בדיוק ובבהירות מדריכה את עבודתם של ההוגים הפועלים במסורת זו – מכאן שם הסדרה, בְּדִיוק – ובאופן מיוחד את עבודתו של פיטר סינגר. מכיוון שסינגר משמש נציג יוצא מן הכלל של הפילוסופיה האנליטית, יש טעם נוסף לפתוח את הסדרה בְּדִיוק עמו.

התקופה המעצבת

פיטר דייוויד אלברט סינגר (1946-) נולד במלבורן ליהודים וינאים שנמלטו לאוסטרליה עקב סיפוחה של אוסטריה לרייך השלישי. אף שהוריו היו דוברי גרמנית, הם הקפידו לדבר עם ילדיהם אנגלית בלבד כדי לרכך את הנחיתה בארץ החדשה.⁸ מעניין להעיר כי המעבר של הסינגרים מגרמנית לאנגלית מהווה אולי מקרה פרטי של תופעה כללית, היינו המעבר של הפילוסופיה האנליטית (ואולי

גם של תחומי דעת אחרים) מגרמנית לאנגלית, או לפחות מגרמנית ומאנגלית לאנגלית. זאת משום שנתח ניכר מן התשתית של הפילוסופיה האנליטית נוצר בארצות דוברות גרמנית, כלומר באוסטריה ובגרמניה. אך עליית הנאציזם דחקה רבים מאבותיה, ודאי את היהודים שבהם, להגר מאירופה – בעיקר לארצות הברית. כך בין השאר היגרה המסורת האנליטית מגרמנית (או מגרמנית ומאנגלית) לאנגלית. למעשה, תהליך ההגירה היה כה שלם עד כי הפילוסופיה האנליטית נקראת תכופות "אנגלו־אמריקאית", כביכול הייתה נקייה מתרומות בגרמנית.⁹

סינגר רכש את רוב השכלתו הגבוהה במרוצת שנות הששים, תחילה באוניברסיטת מלבורן ובהמשך באוקספורד. שנים אלה הותירו בו את רישומן. מצד אחד התרחשו בהן תהליכים גורליים, ביניהם המחאה נגד מלחמת וייטנם ומאבקים לשוויון זכויות. אך מן הצד האחר הן התאפיינו בדומיה פילוסופית: הפוליטיקה הסוערת נותרה איכשהו מחוץ לאולמי ההרצאות. חלק מההוגים התביישו ונדרכו נוכח התהום שנפערה בין עולם המחשבה לעולם המעשה. תומס נייגל למשל. במבוא לספרו שאלות עלמוות¹⁰ הוא מספר כי

חלק מהמאמרים [בספר] נכתבו בעת שארצות הברית הייתה מעורבת במלחמה פושעת, שנוהלה באופן פושע. הדבר חיזק את תחושת האבסורד הכרוכה בעיסוקי התאורטיים. אזרחות היא קשר מפתיע בעוצמתו, אפילו בשביל אלה מבינינו שאין להם רגשות פטריטיים חזקים. קראנו כל יום את העיתון בזעם ובאימה, והדבר לא דמה לקריאה על פשעים של ארצות אחרות. תחושות אלו הובילו פילוסופים בסוף שנות הששים לעבוד ברצינות על נושאים ציבוריים.¹¹

הוגים אלה ותלמידיהם החיו את העיסוק האנליטי במוסר ובפוליטיקה. עם הבולטים בהם נמנים, נוסף על נייגל, גם ג'ון רולס ורוברט נוזיק, שתרמו כל אחד חיבור רב השפעה – הראשון את תורת צדק¹² והשני את אנרכיה, מדינה ואוטופיה.¹³ ספרו פיטר סינגר שייך אף הוא לאותה קבוצת הוגים. ספרו

דמוקרטיה ומרי התגבש באותה עת כעבודת דוקטורט, והוא פותח בביקורת על היחס האסטניסי למוסר וקורא להמירו בהגות מתחייבת. אם פילוסופים רוצים, כותב סינגר, לומר משהו חשוב על סוגיות מרכזיות, עליהם להיפרד מניתוח המושגים הניטרלי שאפיינ עד לאחרונה את הפילוסופיה בת זמננו בבריטניה ובאמריקה. פילוסופים שעוסקים במוסר ובפוליטיקה מוכרחים להיות מוכנים להביע דעה מנומקת לגבי מחלוקות סבוכות – לומר מה ראוי ומה פסול לעשות בקשר אליהן, ומדוע.¹⁴

מלמד בגופו

גם המאמר הפופולרי "רעב, שפע ומוסר"¹⁵ – עיקרו נדפס כאן בפרק 8 – הבשיל בשנות הששים, ואף הוא חושף תיכף את מחויבותו של סינגר להתפלספות מעורבת:

בשעה שאני כותב זאת, בנובמבר 1971, אנשים במזרח בנגל מתים עקב מחסור במזון, במחסה ובמרפא. הסבל והמוות המתחוללים שם אינם בלתי נמנעים, אינם הכרחיים באיזשהו מובן פטליסטי של המונח.... החלטותיהם ומעשיהם של אנשים יכולים למנוע סבל שכזה.¹⁶

מאמר זה קורע צוהר לקווי אופי מרכזיים הן של הגותו של סינגר הן שלו עצמו. אחד מאותם קווים מקופל כבר במילים "קווי אופי הן של הגותו של סינגר הן שלו עצמו". זאת מכיוון שאצל סינגר קשה להפריד בין השניים, הוא והגותו משתרגים זה בזה – הוא מעצב אותה והיא מצדה מעצבת אותו ונמזגת בו, ללא הפרד. כי הוא מלמד בגופו ובאישיותו ובאורח חייו, באמצעות מופת אישי – כלומר הוא נאה דורש וגם די נאה מקיים. אם נסתכל על סיוע לרעבים, סינגר דורש לתת משאבים לגוועים ברעב כל עוד הנתינה אינה כרוכה בויתורים בעלי חשיבות מוסרית דומה.¹⁷ וסינגר מקיים: הוא תורם לקרנות הסיוע 20% מהכנסתו, כולל כל

התמלוגים ממוסר הלכה למעשה.¹⁸ נכון אמנם שבתנאים השוררים בעולם עמדתו המוסרית מכתובה לו לוותר על הרבה יותר – למעשה היא מכתובה לו להגיע כמעט עד פת לחם. אך כפי שכותב סינגר, אם איננו מסוגלים לעמוד באיזושהי אמת מידה, אין זאת אומרת שאין גם טעם לנסות להתקרב אליה.¹⁹ התנהגות מוסרית אינה עניין של הכול-או-לא-כלום.

באמת המידה של צמחונות, לעומת זאת, סינגר עומד במלואה. הסיפור שלו יפה. אחרי שסינגר ואשתו רנטה באו לאוקספורד, הם פגשו קבוצה של צמחונים מטעמי מצפון, השתכנעו מנימוקיהם ואימצו את אורח חייהם. שניים מחברי הקבוצה, סטנלי ורוזלינד גודלוביץ', עסקו באותה עת בעריכת ספר בשם בעלי חיים, אנשים ומוסר.²⁰ סינגר החליט לחבר סקירה של הספר ולשלוח אותה, מיוזמתו, לכתב העת *New York Review of Books*. הסקירה התקבלה והתפרסמה תחת הכותרת "שחרור בעלי החיים"²¹ באפריל של 1973. מאחר שהיא עוררה הדים, סינגר קיבל הזמנה לפתח אותה לכדי ספר. שחרור בעלי החיים ראה אור ב-1975 – תמציתו מופיעה בפרקים 3 ו-5 – והוא מנהיג את השימוש במונח "סוגנות" (speciesism).²² מונח זה נוצר על משקל "גזענות", "מגדרנות" (sexism), "מעמדנות" (classism) ו"גילנות" (ageism), וכמותם הוא מציין העדפה פסולה – לא של אנשים מאיזשהו גזע, מגדר, מעמד או גיל, אלא של יצורים מסוגנו, מהמין הביולוגי שלנו. אין הצדקה, טוען סינגר, להעדיף את האינטרסים של יצורים מהמין האנושי כשם שאין הצדקה להעדיף את האינטרסים של אנשים מהגזע הלבן. אם יצור מסוגל לחוש כאב והנאה, אזי אסור להמעיט בערכם של כאביו ושל הנאותיו, יהיה אשר יהיה מינו הביולוגי.²³

מאז הניב עניינו של סינגר בנושא עוד הרבה פרסומים וגם – כרגיל אצלו – פעולות. בשלב מסוים למשל הוא הסתגר בכלוב במחאה על ההרגל לגדל תרנגולות כלולים תעשייתיים.²⁴ ואולם אף שפעילותו של סינגר למען שחרור בעלי החיים הטביעה חותם של ממש, הוא מרגיש שאין בידו אפילו חצי תאוותו. במאמר שפרסם לרגל מלאת 30 שנה ל"שחרור בעלי החיים" הוא כותב כי הישגיו

מתגמדים נוכח העלייה בצריכת הבשר. למרות התפתחויות חיוביות, ביניהן התכווצותה של תעשיית הפרוות וירידה בהיקף הניסויים בבעלי חיים, צריכת בעלי החיים כיום גדולה בהרבה מכפי שהייתה לפני 30 שנה. חמור מכך, היא צפויה אף לעלות בעקבות השגשוג הכלכלי במזרח אסיה.²⁵

הצמחונות של סינגר אינה משרתת רק את עמדותיו בקשר לבעלי חיים אלא גם את עמדותיו בנוגע לסיוע לרעבים ולהגנת הסביבה. בנוגע לסיוע לרעבים, היות שהוא טוען כי הארצות העשירות משתמשות ברוב התבואה כדי להזין בעלי חיים, כלומר הן הופכות אותה לבשר, לחלב ולביצים; אילו חילקו את התבואה הזו לנזקקים, הן היו מעבירות את הרעב מן העולם.²⁶ בנוגע להגנת הסביבה, מפני שתעשיית הבהמות למאכל אחראית לחלק ניכר מגזי החממה.²⁷

אך ניסיונו של סינגר ללמד בגופו את ערכי הסביבה אינו מתמצה בצמחונות. ב־1993 הוא פרסם את כיצד להיות?²⁸ חיבור שממליץ להיפרד מאינטרסים אישיים ולהמירם בערכי המוסר הכלליים, כדי לקיים חיים מספקים ובעלי משמעות. אחרי שהספר הצליח באוסטרליה – הוא אף התמקם קצרות בין רבי המכר – פנתה מפלגת הירוקים לסינגר והציעה לו להתמודד על תפקיד סנטור. סינגר נעתר כי האמין שהפוליטיקה יכולה לקצר את הדרך לשיפור החברה. הוא התבדה. כלי התקשורת המסחריים, הוא מסביר, התעלמו מהירוקים וכך חסמו את דרכם לציבור הרחב – אם משום שהם משרתים עסקים הרואים בירוקים איום, ואם משום שהם כלים תאבי סנסציות המתקשים לעכל ולהעביר מסרים מורכבים. סינגר מסכם את התנסותו בפוליטיקה בטון מעונן. כל עוד אלה הם פני התקשורת, הוא מצטער, הפוליטיקה אינה יכולה לקצר את הדרך לשינוי חברתי. נילאץ להמשיך לפסוע בדרך הארוכה, בנתיב המסתיים בשינוי חברתי רק אחרי שמצטברת מסה קריטית של שינויים פרטיים, כלומר רק אחרי שמספיק אינדיווידואלים משנים את אורח חייהם באופן אישי.²⁹

יישומי מוסר

קו האופי הראשון שמוצאים אפוא ב"רעב, שפע ומוסר" נוגע לקשר בין הגות לבין אורח חיים, בין ערכים לבין הגשמתם. סינגר חושב וכותב – אך במקביל גם פועל – כדי לשנות את העולם (במידה שהדבר נדיר בקרב הוגי דעות, הוא זועק להסבר). מכאן מסתמן קו אופי נוסף שמוצאים ב"רעב, שפע ומוסר", היינו הדחף לעסוק בסוגיות מציאותיות ואקטואליות, ליישם את תורת המוסר הלכה למעשה.

יישומי המוסר (applied/practical ethics) מהווים רק אחד מענפיו של תחום הפילוסופיה המכונה "מוסר" או "אתיקה". יש לתחום שני ענפים נוספים, מטא-אתיקה ותורות (תאוריות) מוסר. ענף המטא-אתיקה כולל שאלות על טבען של טענות המוסר, ביניהן – האם טענות כאלה תקפות רק יחסית (רלטיווית) לחברה שהאדם חי בה? האם הן אובייקטיביות באיזשהו מובן או שמא הן סובייקטיביות? ענף התורות מתרכז בשאלות למה יש ערך ומה עלינו לעשות ולהיעשות. עכשיו, סינגר בהחלט מטפל בשאלות הללו ונוקט עמדות לגביהן – כאן בפרקים הראשון והאחרון.³⁰ במישור המטא-אתי הוא למשל שולל את הגישה הרלטיוויסטית מהנימוק שיש לה השלכות מנוגדות לשכל הישר: נובע ממנה לדוגמה שסקרי דעת קהל מסוגלים לספק תשובה לשאלה אם חרצנו משפט מוסרי נכון או שגוי. במישור התאורטי הוא מתחייב לתועלתנות – זו התורה שהוא מיישם הלכה למעשה – ובהתאם לכך הוא גוזר את פתרונותיו לבעיות מעשיות מהעיקרון הגורס שעלינו למקסם תמיד את התועלת הכללית. למעשה, כשמתבוננים במוסר הלכה למעשה ממעוף הציפור אפשר לראות בו ניסיון לתמוך בתועלתנות, הואיל והספר בכללותו מקדם את התזה שהפתרונות התועלתניים לסוגיות מעשיות עדיפים על פתרונותיהן של התורות המתחרות.³¹ אולם אף על פי שסינגר אינו מניח ידו משאלות מטא-אתיות ומבעיות תאורטיות, הוא בכל זאת ממעט לעסוק בהן יחסית לעמיתיו לתקופה ולתחום העניין. בהשוואה

לעמיתיו, סינגר מתמקד בשאלה מה יש לעשות כאן ועכשיו בקשר לדברים שקורים כאן ועכשיו. דיוניו בשאלה זו הרימו תרומה חשובה לתחייתם של יישומי המוסר במחצית השנייה של המאה העשרים.

התעניינותו של סינגר ביישומי מוסר כבר הניבה מבול של פרסומים – הם נספרים במאות, הרבה מעל למקובל בפילוסופיה אנליטית.³² הוא חקר רבים מהנושאים בתחום, ורבים ממחקריו נידונים בין כריכותיו של מוסר הלכה למעשה.

העדפה מתקנת נידונה בפרק 2. סינגר טוען כי המוסר מושגת על העיקרון שיש להעניק התחשבות שווה לאינטרסים, ואין זה משנה של מי הם. מכאן שהמוסר אוסר עלינו להתייחס לגזע, למגדר, לגיל וליכולות פיזיות ומנטליות. אך התחשבות שווה באינטרסים אינה מכתיבה יחס שווה. אם ראובן בקושי מצליח להתקיים מ־200 גר' אורז ליום ושמעון נהנה משפע של אורז, אזי תוספת של 50 גר' אורז תועיל לראובן הרבה יותר מכפי שתועיל לשמעון. לכן יש לתת את כל התוספת לראובן, ולא לחלקה שווה בשווה בין שניהם. בדומה לכך, אם ראובן בקושי מצליח לשלם שכר לימוד ושמעון נהנה מהכנסה גבוהה, אזי סיוע כספי יועיל לראובן הרבה יותר מכפי שיועיל לשמעון. לכן יש להקצות את כל הכספים לראובן, ולא לחלקם שווה בשווה.

היחס המגיע לבעלי חיים נידון בפרקים 3 ו־5. בפרק 3 טוען סינגר כי עלינו להעניק התחשבות שווה לאינטרסים של כל היצורים החישובניים, כלומר היצורים המסוגלים להתנסות בסבל ובהנאה, ללא הבדלי סוג ומין. לכן אסור לגרום סבל לבעלי חיים כדי למלא את צורכנו במזון, בבידור ובקידום המחקר והידע. אלה השוללים עמדה זו נגועים בסוגנות.

פרק 5 עוסק בהמתה של בעלי חיים. הוא מהווה חלק מדיון שמתחיל בפרק 4, מסתיים בפרק 7 ועוסק בסוגיות הכרוכות בנטילת חיים של יצורים חישובניים. בפרק 4 מציג סינגר את האזמל שבעזרתו הוא מנתח את כל אותן סוגיות – ההבחנה בין אדם (person) לבין אנוש (human being). "אנוש", הוא מגדיר, מציין

יצור ששייך למין הביולוגי הומו סאפיינס, ואילו "אדם" מציינן יצור שניחן ברציונליות, במודעות עצמית ובתודעת עבר ועתיד.³³ אי-אפשר להגן על הדוקטרינה שחיי האנוש קדושים – זוהי סוגנות – אולם חיי אדם אכן מצטיינים בערך מיוחד. זאת בין השאר משום שלאדם יש תוכניות לעתיד. המתתו מסכלת את תוכניותיו לעתיד ואף מרוקנת ממשמעות את רוב הפרויקטים שהעסיקו אותו טרם ההמתה.

ההבחנה בין אדם לאנוש מנפקת תשובה מורכבת לשאלה אם מותר להמית בעלי חיים ממינים ביולוגיים אחרים. פרק 5 מקדם את הטענה שחלק מבעלי החיים – שימפנזים למשל – הם בני אדם, כלומר ניחנים ברציונליות, במודעות עצמית ובתודעת עבר ועתיד; חיהם מצטיינים לפיכך בערך מיוחד ויש להגן עליהם מהמתה. חלק אחר מבעלי החיים, ביניהם דגים ודבורים, אינם בני אדם ולכן אין נימוק כבד משקל להגן עליהם מהמתה. לגבי חלק שלישי קיים ספק – קשה למשל לקבוע אם תרנגולות הן בני אדם – ובמקרה זה עלינו לאפשר לבעלי החיים ליהנות מהספק ולהגן עליהם מהמתה.

פרק 6 דן בהפלות והוא יוצר מעין בבואה של פרק 5. שעה שפרק 5 גורס כי חלק מבעלי החיים הם בני אדם במובן הנידון, פרק 6 גורס כי חלק מבני האנוש – למשל עוברים ושלימים³⁴ – אינם בני אדם במובן זה, חיהם אינם מצטיינים לפיכך בערך מיוחד ואין נימוק כבד משקל להגן עליהם מהמתה. הוא הדין בעוללים רכים, מסקנה שנידונה גם בפרק 7. אליבא דסינגר, טענות אלה שרירות גם אם עוברים, שלימים ועוללים רכים נחשבים לבני אדם פוטנציאליים, וזאת מכיוון שאין הצדקה לחשוב כי לאדם פוטנציאלי יש ערך של אדם.

פרק 7 עוסק בהמתות חסד, המתת עוללים בכלל זה. סינגר כותב שכאשר מצבו המנטלי של בן אנוש מונע בעדו לבחון אם טוב מותו מחייו, הוא אינו אדם במובן הנזכר לעיל. יש להגן עליו מהמתה רק אם כמות ההנאה בחייו צפויה לעלות על כמות הסבל. כאשר בן אנוש מסוגל לבחון אם טוב מותו מחייו, הוא אדם. אם הוא סבור שמותו טוב מחייו, יש נימוקים חשובים לכבד את רצונו

למות. מכל מקום, מאחר שאין הבדל מוסרי בין להמית לבין להניח למות, כלומר בין מעשה להימנעות, אין הצדקה להניח למישהו למות לאט ובייסורים אם תחת זאת אפשר להמיתו במהירות וללא כאבים.³⁵

סינגר מסכם את עמדותיו לגבי המתות בעזרת "חמשת הדיברות". הדיבר הראשון של המוסר הישן גורס שעלינו לייחס ערך שווה לחייהם של כל בני האנוש. הדיבר הראשון של המוסר החדש דורש מאתנו להכיר בכך שלחיי אנוש יש ערך משתנה. הדיבר השני של המוסר הישן אוסר ליטול חיי אנוש בכוונה תחילה. הדיבר השני של המוסר החדש דורש לקבל אחריות לתוצאות החלטותינו. הדיבר השלישי של המוסר הישן אוסר עלינו ליטול את חיינו ודורש מאתנו לנסות למנוע מאחרים ליטול את חייהם. הדיבר השלישי של המוסר החדש דורש לכבד את רצונו של אדם לחיות או למות. הדיבר הרביעי של המוסר הישן דורש מאתנו לקיים את מצוות פרו ורבו. הדיבר הרביעי של המוסר החדש גורס שעלינו להביא ילדים רק אם הם רצויים. הדיבר החמישי של המוסר הישן תובע מאתנו לייחס לחיי אנוש ערך עליון. הדיבר החמישי של המוסר החדש אוסר להפלות על יסוד המין הביולוגי.³⁶

חובותינו כלפי הרעבים נידונות כאמור בפרק 8. סינגר מזכיר שמבחינה מוסרית אין הבדל בין להמית לבין להניח למות – התוצאות בשני המקרים זהות – ולכן הימנעות מסיוע לרעבים דומה לרצח. והוא טוען (כאמור שוב) שעלינו לתת משאבים לגוועים ברעב כל עוד הנתינה אינה כרוכה בוותורים בעלי חשיבות מוסרית דומה.

סוגיית הפליטים נידונה בפרק 9. סינגר טוען שמדינות חייבות לגבש מדיניות הגירה על יסוד האינטרסים של כל האנשים המושפעים ממנה, אזרחים ופליטים כאחד. האינטרס של הפליטים במזון, במלבוש, במחסה, במרפא ובמורה מכריעים את האינטרס של האזרחים במותרות. מדינות השפע חייבות לקלוט פליטים כל עוד ההגירה אינה מסכנת את שלום הציבור ואת איכות הסביבה. איכות הסביבה ניצבת במוקד עניינו של פרק 10. סינגר כותב

שכדי לקבוע אם קיימת הצדקה לפגוע בטבע יש להביא בחשבון, נוסף על שיקולים כלכליים, גם שיקולים אסתטיים והיסטוריים. יתר על כן, יש להתחשב באינטרסים של כל היצורים החישובניים הנוגעים בדבר. אולם בניגוד לאחת הדעות הרווחות, אין מקום להרחיב את תחומי המוסר אל מעבר ליצורים חישובניים – לצמחים, למערכות אקולוגיות או לנטיפים – משום שבמקרים אלה קשה להעניק פשר למושג האינטרס. אחרי הכול, פרחים ואגמים אינם מתנסים בהנאה ובכאב.

מרי אזרחי נידון בפרק 11. הדיון מקדם את הטענה שיותר להמרות את פי החוק – ולפעמים אף לנקוט אלימות – אם התוצאות מצדיקות את המרי. כמובן, כשמעריכים את תוצאות המרי יש להביא בחשבון את הנזק למטרות שהחוק משרת.

פרק 12 אינו מטפל בסוגיה מתחום יישומי המוסר, אלא סוגר את המעגל שנפתח בפרק 1: הוא עוסק בשאלה התאורטית מה עלינו להיעשות. סינגר מצביע על האפשרות לקיים חיים בעלי משמעות באמצעות התמסרות למוסר, לנקודת מבט חסרת פניות. כפי שראינו, הוא מפתח את הרעיון בספרו כיצד לחיות?. כפי שנראה, הוא מפתח אותו שוב בביוגרפיה של הנרי שפירא³⁷.(Spira)

מלבד הסוגיות המופיעות במוסר הלכה למעשה כוללים יישומי המוסר נושאים נוספים, הבולטים בהם הם מוסר בעסקים ומוסר המלחמה והשלום. האחרון נוגע לישראל יותר מאשר למדינות אחרות, היות שישראל ניצבת בחזית המלחמה בטרור ועל כן בחזית ההתמודדות עם הבעיות המוסריות שהוא מעלה, ביניהן: האם סיכול ממוקד אינו אלא הוצאה להורג ללא משפט? האם מותר להפעיל נוהל אוזרה מוקדמת (נוהל שֶׁכֶן), כלומר להסתייע באזרחים כדי להזהיר אזרחים בסביבתו של מבוקש? האם יש לחוס על חייהם של אזרחים המשמשים (מרצון או מאונס) מגן אנושי לטרוריסטים?³⁸ ספר שיעסוק ביישומי מוסר בישראל ודאי יכלול התייחסות נרחבת לבעיות אלה כמו גם לסוגיות אופייניות אחרות, למשל: אילו אמצעים רשאית המדינה לנקוט כדי לשמור הן על

אופייה היהודי הן על אופייה הדמוקרטי,³⁹ האם נטילת איברים מתורם מת עוברת על איסור ההנאה מן המת,⁴⁰ והאם עלינו להתנגד להבאת ילדים "על פי הזמנה" מפני שהדבר עלול להפר את האיזון בין המינים ולפגוע באינטרסים של החברים בחברה?⁴¹

תחום יישומי המוסר כנראה ממשיך להתרחב ולמשוך תשומת לב מצד חוקרים, תלמידים, ארגונים ומוסדות. אף שבמרוצת השנים הוא אולי איבד משהו מעצמאותו ומטעמו עקב טמיעה בתחומי דעת אחרים, משפטים בעיקר, עדיין יש יסוד לקבוע שהוא מסקרן ומבטיח יותר מן העיסוק בתאוריה, כלומר בעקרונות היסוד של המוסר. כפי שטוען אדווין הרטמן, מומחה למוסר בעסקים, עקרונות היסוד בדרך כלל אינם עומדים על הפרק, ולכן אינם מהווים מנוע של צמיחה ושל התקדמות בתחום המוסר. נתבונן למשל בעיקרון שעלינו להעניק יחס שווה לכל אלא אם יש הצדקה לסטות מעיקרון זה. העיקרון הנידון מעניק לנו חרך הצצה לטבעו של המוסר, הוא מגדיר ומאפיין מה טיבו. אין זה סביר שנערוך בו שינויים, אך גם אין זה סביר שניעזר בו כדי להכריע מה לעשות – הוא רחב וכללי מכדי להנחות מעשים ספציפיים. סביר בהרבה שנערוך שינויים ברשימת ההצדקות לסטות ממנו. מאחר שחיי המעשה המתפתחים תדיר מעלים תביעות חוזרות ונשנות לשינויים כאלה, מתקבל על הדעת לומר שרוב הדחיפה להתקדמות במוסר עולה מהשטח – בעסקים, במדע, בממשל, במלחמה ובהסכמי שלום.⁴²

שקיפות

עמדנו על שני קווי אופי שמוצאים ב"רעב, שפע ומוסר". קו אופי שלישי נידון בסעיף "ברור, הגיוני, מוסרי, פוליטי" והוא נוגע לכתיבה השקופה, המעודדת הערכה ביקורתית. קו זה נמשך ונקשר לקו רביעי, היינו שקיפות ביחס לביקורת ולחולשות. במבוא לספרו אנרכיה, מדינה ואוטופיה קובל נוזיק שפילוסופים כותבים בנימה

בוטחת, כביכול אמרו את המילה האחרונה על נושא המחקר, אף על פי שהם יודעים היטב מהן החולשות בהשקפתם. אחרי שבילו עם ההשקפה חודשים ושנים, חקרו אותה והפכו בה מכל צד, הם בדרך כלל מכירים את נקודות התורפה שלה – היכן העמיסו משקל רב על נקודה שברירית מכדי לשאתו, איפה אפשר להתחיל לפרום את ההשקפה, אילו הנחות לא זכו לבחינה יסודית. למרות זאת אין פילוסוף שקם ואומר: "החולשה המרכזית בהשקפתי נעוצה במעבר משם לכאן, בטיעון שהוא חיבלתי ומהביקורת הזו התעלמתי".⁴³

סינגר דווקא קם ואומר (ונראה שהוא אינו היחיד, במחילה מכבודו של נוזיק). הוא עושה זאת ב"רעב, שפע ומוסר", הוא עושה זאת גם בפרסומים אחרים, מוסר הלכה למעשה בכלל זה. הספר פותח בתיקון טעות ("ערכתי שני שינויים חשובים בסוג התוצאתנות שאני תומך בה"⁴⁴) ובהצבעה על חולשה רחבת השלכות הנעוצה באופן טיפולו בשאלה כיצד עלינו להתמודד עם ברירות מוסריות הנוגעות להבאת יצורים לעולם.⁴⁵ הספר ממשיך ומתייחס להתנגדויות כמעט על כל צעד ושעל. פרק 8 למשל מטפל בטענה שאם נסייע לכל הרעבים, נמיט כליה על עצמנו: שכן התושבים בארצות השפע דומים לניצולים בסירה עמוסה לעייפה; אם נוסיף לסירה את כל הטובעים מסביבנו, כולנו נטבע.⁴⁶ אותו פרק מתמודד גם עם הביקורת על תובענותה של התועלתנות. אם אנשים חותרים תמיד למקסם את האושר הכללי, טוענת אחת המבקריות, עליהם לוותר על מוזיקה, על מסעות, על ארוחות גורמה, על פעילות אינטלקטואלית וגופנית, על טיפוח הכישרונות – בקיצור על כל הדברים המביאים אושר לרובנו; לשמחתי, גם אני וגם יקיריי איננו כאלה.⁴⁷ מבקר אחר – יותר ישיר וצולפני – הביע את הסתייגותו מממקסמי האושר הכללי כשתיאר את סינגר במילים "אדם שתמיד להוט לשבת בתענית ולומר לכולם כיצד לחיות".⁴⁸ שאר הפרקים אינם נבדלים מפרק 8 מבחינה זו. פרק 7 למשל מתמודד עם החשש שהמתת חסד עלולה להידרדר לרצח עם. פרק 4 משיב לטענה שהעדפה מתקנת מפרה את העיקרון שעלינו להעניק התחשבות שווה לאינטרסים. וכולי וכולי.

בדומה לשקיפות הלשון, גם השקיפות והישר האינטלקטואליים מבטאים מחויבות עמוקה וכנה לשיפור פני החברה: הם מגלמים מסירות למוסר (ולפוליטיקה) הלכה למעשה.

הגות מאוחרת

בעשורים שבאו בעקבות התקופה המעצבת סינגר בדרך כלל פיתח את הנושאים שמשכו את תשומת לבו עוד בתחילת דרכו. אך בשנות התשעים התווספה לכך כתיבה אינטרוספקטיבית על משמעות החיים מלווה בטון נוגה־משהו (האם הוא מאפיין יצירה מאוחרת באשר היא?). בשנים אלה פרסם סינגר את כיצד לחיות? וכן שתי ביוגרפיות – האחת של סבו, דויד אופנהיים, מלומד יהודי שחי בווינה ומת בטרזין. השנייה – של הנרי שפירא, מורה בתיכון ופעיל אפקטיבי במיוחד למען שחרור בעלי החיים, האיש שבזכותו חלק מחברות הקוסמטיקה מטביעות כיום את הכתובת "לא נוסה על בעלי חיים" על מיכלי המוצרים. סינגר מגולל את סיפור חייו של שפירא כדי ליצור מעין מדריך לפעילים חברתיים (הספר כולל עשר הנחיות מעשיות, ביניהן: הקפידו לשמור על קשר עם המציאות, אל תנהלו שיחות רק עם שותפים לדרך). אך סינגר מגולל את הסיפור גם משני נימוקים אחרים – כדי להראות שבניגוד לדעה הרווחת, יחיד חסר אמצעים בהחלט מסוגל לחולל שינוי בעולם המודרני הקשה והמורכב; וכדי להמחיש כיצד החיים (והמוות) מתמלאים משמעות דרך ערכי המוסר:

אחד המאפיינים של חיים טובים הוא שאפשר להשלים עם המוות ולחוש סיפוק לגבי מה שעשיתם בחיים. בחיים של הנרי חסרו רבים מהדברים שרובנו תופסים כחיוניים לחיים טובים. הוא מעולם לא נישא או ניהל מערכת יחסים ממושכת במשק בית משותף. לא היו לו ילדים. אביו ואחת מאחיותיו התאבדו ואמו סבלה מהפרעת נפש חלק ניכר

מחייה... דירתו הייתה ספרטנית. הוא מעולם לא ביקר בקונצרטים, בתאטרון ובמסעדות טובות... אך הוא היה יכול להרהר במותו המתקרב ללא חרטות משמעותיות לגבי דרך חייו.⁴⁹

עם המהדורה העברית

ההערות למהדורה העברית מופיעות בסוגריים מרובעים, רובן בפרק ההערות ומיעוטן – אלה הנחוצות לקריאה שוטפת – בגוף הספר. בשולי התרגום יש מונחון, הן עברי-לועזי הן לועזי-עברי. הוא נועד (בין השאר) להקל על קוראים מתעניינים לעבור מהטקסט המתורגם לעוד טקסטים רלוונטיים בשפת המקור, ואולי גם בשפת התרגום.

עכשיו אפשר סוף-סוף ליהנות מן הזכות השמורה למחברי הקדמות. אלפי תודות לאנשים שהעמידו לרשותנו את מומחיותם – בפילוסופיה, ברפואה, בביולוגיה, בכלכלה, בהיסטוריה, בדתות, בגרמנית, בלשון עברית, בנבכי ספריות ובהבאה לדפוס. אי-אפשר להזכיר כאן את כולם, ואין זה מתקבל על הדעת להזכיר רק חלק מהם.

הערות

- 1 John, Leo, *U.S. News & World Report*, 4.10.99
- 2 Galant, Debra, "Peter Singer Settles In, And Princeton Looks Deeper: Furor Over the Philosopher Fades Though Some Discomfort Lingers", *New York Times*, 5.3.2000
- 3 תרגם שמואל דורנר, תל אביב: אור-עם, תשנ"ח 1998.
- 4 Jamieson, Dale, "Singer and the Practical Ethics Movement" in Jamieson, Dale (ed), *Singer and His Critics* (Oxford: Blackwell, 1999), עמ' 1, 5.
- 5 נתונים שהתקבלו בסוף 2008 מההוצאה לאור של אוניברסיטת קיימברידג'.
Democracy and Disobedience (Oxford: Clarendon Press, 1973)
- 6 עמ' v-vi.

הקדמה

תחום יישומי המוסר כולל טווח רחב של נושאים. לרוב הבחירות וההכרעות שלנו יש השלכות מוסריות, ואם נחפש היטב נמצא אותן. לא אנסה למצות את כל הנושאים הללו בספר זה. הבעיות שאדון בהן נבחרו משני נימוקים: הרלוונטיות שלהן, והמידה שבה שיקולים פילוסופיים יכולים לתרום לדיון בהן.

לסוגיה מוסרית יש בעיני רלוונטיות אם כל אדם חושב צריך להתמודד עמה. חלק מהסוגיות הנידונות בספר זה מעסיקות אותנו מדי יום: איזו אחריות אישית יש לנו כלפי העניים? האם יש הצדקה להתייחס לבעלי חיים כאילו היו מכונות המייצרות לנו בשר למאכל ותו לא? האם מותר לנו להשתמש בנייר שאינו ממוחזר? ולמה לטרוח בכלל לפעול על פי עקרונות מוסריים? בסוגיות אחרות, דוגמת הפלות והמתות חסד, רובנו איננו נדרשים להכריע מדי יום, למרבה המזל; אבל אלו סוגיות שעלולות להתעורר במועד זה או אחר בחיינו. אלו גם סוגיות המעסיקות את דעת הקהל בימינו, וכל מי שנוטל חלק פעיל בתהליך קבלת ההחלטות בחברה צריך לחשוב עליהן.

המידה שבה אפשר להפיק תועלת מדיון פילוסופי בסוגיה מסוימת תלויה בסוג הסוגיה. חלק מהסוגיות שנויות במחלוקת בעיקר משום שהעובדות שנויות במחלוקת. לדוגמה, דומה כי השאלה אם יש להתיר את הפצתם של אורגניזמים חדשים שנוצרו בהנדסה גנטית תלויה בעיקר בשאלה אם האורגניזמים הללו מסכנים את הסביבה בצורה משמעותית. אף על פי שהפילוסופים אינם ניחנים במומחיות הדרושה כדי לענות לשאלה זו, ייתכן שבכל

זאת יהיה בידם לומר משהו מועיל לגבי השאלה אם מותר להסתכן באפשרות שייגרם נזק מסוים לסביבה. ואולם במקרים אחרים העובדות ברורות ומקובלות על שני הצדדים, והמחלוקת בשאלה מה לעשות נובעת מעמדות מוסריות מנוגדות. במקרה זה דיון וניתוח מעין זה שמציעים הפילוסופים עשוי להשפיע השפעה ממשית. בספר זה נדון בסוגיות שבהן מחלוקות מוסריות, ולא מחלוקות עובדתיות, קובעות את העמדות שאנשים נוקטים. על כן יש לפילוסופים תרומה פוטנציאלית ניכרת לדיונים בסוגיות אלה.

ספר זה מילא תפקיד מרכזי באירועים שצריכים להעסיק כל מי שסבור כי אפשר להתייחס לחופש המחשבה והביטוי בדמוקרטיות ליברליות בימינו כאל דבר מובן מאליו. מאז שהספר ראה אור לראשונה ב־1979 קראו אותו אנשים רבים והשתמשו בו בקורסים רבים באוניברסיטאות ובמכללות. הוא תורגם לגרמנית, לאיטלקית, ליפנית, לספרדית ולשוודית. התגובה הכללית הייתה חיובית. ישנם כמובן רבים שאינם מסכימים עם הטענות שהצגתי בספר, אבל כמעט תמיד המחלוקת התקיימה ברמת הוויכוח המנומק. רק התגובה בארצות הדוברות גרמנית יוצאת מכלל זה. בגרמניה, באוסטריה ובשווייץ הייתה ההתנגדות לעמדות הספר כה עזה עד כי ביטלו כנסים או הרצאות שאליהם הוזמנתי לשאת דברים; בדומה לכך, קורסים באוניברסיטאות גרמניות שבהם אמורים היו להשתמש בספר סבלו מהפרעות חוזרות ונשנות עד כי בסופו של דבר לא הייתה ברירה אלא לקטוע אותם. קוראים המעוניינים לקבל פרטים נוספים על הפרשה המצערת הזו ימצאו בנספח תיאור מלא. מטבע הדברים, ההתנגדות שעורר הספר בארצות אלה גרמה לי לתהות אם העמדות שהבעתי אכן שגויות או מסוכנות עד כדי כך שאסור לבטאן, כפי שמאמינים כנראה לפחות חלק מהגרמנים. אף שרבים ממתנגדיי הגרמנים פשוט ניזונים ממידע שגוי לגבי עמדותיי, יש גרעין של אמת בטענה שהספר מחלל טאבו – ואולי אף יותר מטאבו אחד. מאז מפלתו של היטלר אי-אפשר לדון בגרמניה בגלוי בשאלת המתת החסד, וגם לא בשאלה אם ייתכן

שחיינו של בן אנוש יהיו כה אומללים עד כי הם אינם ראויים לחיותם. טאבו יסודי אף יותר חורג מגבולות גרמניה, וחל על השוואת ערכם של חיי אנוש לחייהם של יצורים שאינם בני אנוש. בגלל שערורייה שהתעוררה בעקבות ביטול כנס בגרמניה, הארגון הגרמני שמימן את הכנס קיבל שורה של הצהרות בניסיון להתנער מעמדוטיי, וזו לשונה של אחת מהן: "הייחודיות של חיי אנוש אינה מתירה לערוך כל השוואה – או ליתר דיוק לטעון שקיימת שקילות – בין הקיום האנושי לבין קיומם של יצורים חיים אחרים, צורות החיים של היצורים הללו או האינטרסים שלהם". עריכת השוואה, ובמקרים אחדים שקילות, בין חיייהם של בני אנוש לחייהם של בעלי חיים היא בדיוק הנושא הניצב במוקד הספר; למעשה ניתן לומר שאם יש איזשהו היבט של הספר המבדיל אותו מגישות אחרות לסוגיות כמו שוויון בין בני אנוש, הפלות, המתת חסד ואיכות הסביבה, הרי זוהי העובדה שאני ניגש לנושאים אלה מתוך התנערות מודעת מההנחה שלכל בני המין הביולוגי שלנו יש ערך מיוחד או פנימי (אינהרנטי), אך ורק מכוח העובדה שהם בני מיננו, ובשלו הם נעלים על בני מינים אחרים. האמונה בעליונותם של בני אנוש היא אמונה בסיסית מאוד, והיא עומדת ביסוד חשיבתנו בהרבה תחומים רגישים. אין זה עניין של מה בכך לערער עליה, והעובדה שערעור כזה מעורר תגובה חריפה אינה צריכה להפתיע אותנו. אף על פי כן, ברגע שמבינים כי המחאה התעוררה בחלקה בשל חילול הטאבו על ההשוואה בין בני אנוש לבעלי חיים, מתברר שאין דרך חזרה. מנימוקים שנפתח בפרקים הבאים, אין הצדקה פילוסופית להטיל איסור על כל השוואה החוצה את הגבולות בין מינים ביולוגיים. נוסף על כך, איסור כזה ימנע כל אפשרות להתגבר על העוולות שאנו גורמים כיום לבעלי חיים שאינם בני אנוש, ויחזק גישות הגורמות נזק עצום ובלתי הפיך לסביבה המשותפת לנו ולבני מינים אחרים על פני כדור הארץ.

לא חזרתי בי אפוא מן העמדות שעוררו ויכוחים כה רבים בארצות דוברות גרמנית. גם אם העמדות הללו צופנות בחובן סכנות, יש סכנות גדולות מהן בניסיון להמשיך ולהחזיק באיסורי

הטאבו הנוכחיים והמתפוררים. מיותר לציין שרבים יחלקו על דבריי. אני מקדם בברכה התנגדויות וטיעוני נגד. מאז ימי אפלטון התקדמה הפילוסופיה בצורה דיאלקטית, בזכות העובדה שפילוסופים העלו נימוקים נגד עמדותיהם של פילוסופים אחרים. המחלוקות מבורכות, משום שאין סכין מתחדדת אלא בירך של חברתה; אולם הרעיון שאסור אפילו לדון בעמדותיי הוא עניין שונה לחלוטין, ואני שמח להשאירו לשיקול דעתם של הקוראים, אחרי שיקראו את הפרקים הבאים ויחשבו עליהם.

אף שלא שיניתי את עמדותיי בסוגיות שעוררו את ההתנגדות הקיצונית והקנאית ביותר, המהדורה המתוקנת הזו כוללת הרבה שינויים אחרים. הוספתי שני פרקים חדשים העוסקים בשאלות מוסריות חשובות שלא נידונו במהדורה הקודמת: פרק 9 על שאלת הפליטים ופרק 10 על הסביבה. בפרק 2 יש סעיף חדש על שוויון ומוגבלות. גם פרק 6 כולל סעיפים חדשים העוסקים בניסויים ברקמות עובר ושליל. עיבדתי מחדש כל פרק, עדכנתי את הנתונים העובדתיים, ובמקומות שבהם מבקרי לא הבינו את עמדתי, ניסיתי להבהיר אותה.

בכל הנוגע לעמדותיי המוסריות הבסיסיות, כמה מחבריי ומעמיתיי ודאי יצטערו לגלות כי אין-ספור השעות שבילינו בדיונים בנושאים אלה רק חיזקו את אמונתי בתוקפה הבסיסי של הגישה התוצאתנית שנקטתי במהדורה הראשונה. ערכתי שני שינויים חשובים בסוג התוצאתנות שאני תומך בה. ראשית, אני משתמש כעת בהבחנה שערך ר"מ הייר (Hare) בספרו חשיבה מוסרית (*Moral Thinking*) בין שתי רמות שונות של חשיבה מוסרית – הרמה האינטואיטיבית היומיומית, והרמה של עיון ביקורתי. שנית, זנחתי את הרעיון שהעליתי בצורה מהוססת למדי בפרק החמישי של המהדורה הראשונה ולפיו ניתן אולי לנסות ולשלב את גרסת ה"סך הכול" ואת גרסת "הקיום הקודם" של התועלתנות: להחיל את הראשונה על יצורים חישוניים שאינם מודעים לעצמם, ואת האחרונה על אלה שיש להם מודעות עצמית. כיום אני סבור שתועלתנות ההעדפות עורכת הבחנה חדה דיה בין שתי קטגוריות

היצורים הללו ומאפשרת להסתפק בגרסה אחת של תועלתנות לכל היצורים החישוניים. יחד עם זאת, עדיין אינני שבע רצון לחלוטין מן הדרך שבה טיפלתי בשאלה הכללית כיצד עלינו להתמודד עם ברירות מוסריות הנוגעות להבאת יצור או יצורים לעולם. כפי שיבהירו פרקים 4-7, התשובה שניתן לשאלה קשה זו נושאת בחובה השלכות על סוגיית ההפלות, הטיפול בתינוקות בני יומם הסובלים ממומים חמורים והמתת בעלי חיים. בתקופה שחלפה בין שתי המהדורות של הספר ראה אור הניתוח הכי מפורט ומרחיק ראות שניתן עד כה לבעיה זו: ספרו של דרק פרפיט (Parfit), נימוקים ובני אדם (*Reasons and Persons*). לרוע המזל פרפיט עצמו נותר מבולבל ביחס לשאלות שהעלה הוא עצמו, והוא מסיק שיש להמשיך בחיפוש אחר "תאוריה X" (כלומר אחר תשובה משביעת רצון לשאלה). מאחר שספר זה צנום מספרו של פרפיט ובה בעת רחב יריעה ממנו, אולי אין מקום לצפות שייתן פיתרון מוצלח לבעיה.

כשכתבתי את הספר עשיתי שימוש נרחב במאמרים ובספרים שפרסמתי קודם לכן. פרק 3, לדוגמה, מבוסס על שחרור בעלי החיים (*Animal Liberation*)¹, אף שהוא מתחשב בהתנגדויות שהועלו מאז שהספר הופיע לראשונה ב־1975. הסעיפים בפרק 6 – העוסקים בנושאים כמו הפריה חוץ-גופית, הטיעון מן הפוטנציאל, ניסויים בעוברים ושימוש ברקמות שליל – מתבססים כולם על חיבור שכתבתי עם קרן דוסון (Dawson), ושהתפרסם תחת הכותרת "הפריה חוץ-גופית והטיעון מן הפוטנציאל" (IVF and the "Argument From Potential")². פרק 7 של המהדורה המתוקנת כולל מסקנות שהגעתי אליהן יחד עם הלגה קוזה (Kuhse) במסגרת

1 New York/Random House, 2d edition, 1990. תרגם שמואל דורנר, תל אביב: אור-עם, השנ"ח 1998.

2 Peter Singer, Helga, וכן *Philosophy and Public Affairs*, vol. 17, 1988
Kuhse, and others, *Embryo Experimentation*. Cambridge University Press, 1990

עבודתנו על דיון מפורט בהרבה בהמתת חסד של תינוקות הסובלים ממומים חמורים: האם ראוי שהתינוק יחיה? (*Should the Baby Live?*)³. בפרק 8 אני מנסח מחדש טיעונים מן המאמרים "רעב, שפע ומוסר" ("Famine, Affluence and Morality")⁴ ו"הטיעון בזכות סיוע לרעבים: בחינה מחדש" (*Reconsidering the Famine Relief Argument*)⁵. גם פרק 9 מתבסס על חיבור משותף – הפעם חיבור שכתבתי יחד עם אשתי, רנטה סינגר, ושהתפרסם לראשונה בשם "המוסר של המדיניות כלפי פליטים" (*The Ethics of Refugee Policy*)⁶. פרק 10 מבוסס על "ערכי הסביבה" (*Environmental Values*) – פרק שכתבתי לספר אתגר הסביבה (*The Environmental Challenge*)⁷. חלקים אחדים מפרק 11 מתבססים על ספרי הראשון, דמוקרטיה ומרי (*Democracy and Disobedience*)⁸.

ה"ג' מקלוסקי (McCloskey), דרק פרפיט ורוברט ינג (Young) העירו הערות מועילות על טיוטה למהדורה הראשונה של הספר. רעיונותיו של רוברט ינג השפיעו על חשיבתי גם בשלב מוקדם יותר, כשלימדנו יחד קורס על הנושאים הללו באוניברסיטת לה טרוב (La Trobe). בעיקר הפרק על המתת חסד שואב השראה רבה מרעיונותיו, אף שהוא אולי לא יסכים עם כל מה שכתוב בו. אם לחזור לשלבים מוקדמים אף יותר, התעניינותי במוסר התעוררה בשיעוריו של ה"ג' מקלוסקי, שהתמזל מזלי ללמוד אצלו בתואר הראשון; ואילו חותמו של ר"מ הייר, שלימד אותי באוקספורד, ניכר ביסודותיהן המוסריים של העמדות המופיעות בספר. ג'רמי

Oxford University Press, 1985 3

Philosophy and Public Affairs, vol. 1, 1972 4

In Peter Brown and Henry Shue (eds.) *Food Policy: The Responsibility of the United States in the Life and Death Choices*. New York, The Free Press, 1977 5

M. Gibney (ed.), *Open Borders? Closed Societies?* New York: Greenwood Press, 1988 6

Ian Marsh (ed.), Melbourne: Longman Cheshire, 1991 7

Oxford: Clarendon Press, 1973 8

מינוט (Mynott) מההוצאה לאור של אוניברסיטת קיימברידג' עודד אותי לכתוב את הספר ועזר לגבשו ולשפרו תוך כדי עבודה. על העזרה שקיבלתי בהכנת המהדורה המתוקנת עליי להודות לאלה שעמם עבדתי על החומרים שנכללו בספר: קארן דוסון, הלגה קוזה ורנטה סינגר. הלגה קוזה הייתה עמיתה קרובה במיוחד במרוצת עשר השנים האחרונות, ובתקופה זו למדתי רבות מן הדיונים עמה ברוב הנושאים הנידונים בספר. היא גם קראה כמה פרקים של המהדורה המתוקנת הזו והעירה עליהם. מפאולה קווליירי (Cavaliere) קיבלתי הערות וביקורות מפורטות על הטיוטה כולה, ואני מודה לה על שיפורים שהציעה. היו כמובן רבים אחרים שביקרו דברים שכתבתי במהדורה הראשונה ואילצו אותי לחשוב שוב על הסוגיות הללו, אך אי־אפשר להודות לכולם ואין זה הוגן להודות לחלקם. הפעם הייתה זו התלהבותו של טרנס מור (Moore) מההוצאה לאור של אוניברסיטת קיימברידג' שהמריצה אותי לערוך את התיקונים בספר.

כדי לאפשר קריאה רציפה קיבצתי בסוף הספר את רוב ההערות, מראי המקום וההצעות לקריאה נוספת.